

selh d'un pessamen / —*anc* mais no fuy issaratz de cauzimen—: / res non sai ab qual mi tengua de N'Agnés o de N'Arsén!», G. de Peitieu (*Companhó, faray un vers covinen*, v. 23). En llengua d'oc, però, com en català, el sentit temporal és el més corrent («si *anc* nulhs joys poc florir, / aquest deu sobre totz granar», G. de Peitieu, «lo reis lo pres de felni' a reptar --- / a obs los Grex Roma volia tradar: / però Boeci *anc* no venc e pessat», *Boeci*, Appel, *Chr.*, 11.9, 105.67).

Tornant al català, l'ús com a adverbi temporal és el més corrent en tots els segles de l'Edat Mitjana: «*hanc* no fon ne serà hom qui ---», Eiximenis (*Doctrina Comp.*, 317.7); que veiem vivaç encara fins a la fi d'aquella Edat: «per ma fe *anch* no viu tan gentil creatura», *Curial*; i *AlcM* i el *DAG*. en donen encara d'altres testimonis des del principi fins a l'acabament del S. xv.¹ En certa manera pot servir-nos encara de complement un passatge del *Cronicón Villarense* navarro-aragonès (*Liber Regum*), de primers del S. XIII (on pot ser manlleu del cat. o bé del gascó): «Adrianus --- fo peior: est tormentó todos quantos *anc* ne pudo conseguir de los qui credían de Christus, e fizolos morir a mala muert» (*BRAE* vi, 206, i veg. l'ed. L. Cooper).

La de l'origen d'aquest mot nostre no és una qüestió pròpia del català sinó un dels problemes lèxics cabdals de la romanística. Car es tracta d'un mot amb una importància de primer pla en grans idiomes germans, i representat en totes les llengües romàniques, llevat del castellà i el portuguès,² des de llurs orígens; per si fos poc s'hi suma, de més a més, el de l'origen i formació d'ENCARA i els seus congèneres romànics, evidentment inseparable del de l'it. *anche* i els seus paral·lels. Es tracta, en efecte, de l'oc. *anc* [princ. S. xi, *Boeci*, usadíssim almenys fins al S. XIII i més tard, *Rayn.* i, 81-82], del qual ja hem parlat suficientment, i de l'it. *anche*, abans que tot.

Aquest és una constant de tots els temps de la llengua, i té sentit diferent del nostre: no és temporal sinó una de les peces gramaticals bàsiques de l'italià: 'fins i tot', 'àdhuc', 'també', de vegades 'encara' i 'de més a més'; d'ús general en totes les èpoques, formes i dialectes de l'idioma, des dels orígens, ja molt abans de Dante; una variant *anco* es troba en bastants dialectes, en particular a Toscana, i apareix també ja en textos literaris i des de l'Edat Mitjana: ni aquesta, però, ni *anca*, que es troba avui en alguns del Nord i del Nordest, no tenen l'extensió general d'*anche*. Retorom. *aunca*, com en italià, ben conservat sobretot en els Grisons, però també mantingut més o menys en el grup dialectal de l'Est i el Centre d'aquesta llengua. El caràcter antic i quasi general de l'entrada del mot en llatí vulgar està comprovat, de més a més, per la seva presència en sard i en romanès.

El logodorès antic *ancu*, de sentit sinònim de l'italià, apareix ja repetidament en el *Condaghe de Bonarcado*, que només conté escriptures dels Ss. XII i XIII (p. p. M. L. Wagner, *VRom.* iv, 1940, 249), font pura, encara sense barreges catalanes, i amb raríssims

casos de mots suspectes de ser manlevats de l'italià; és veritat que el mateix M. L. Wagner, massa obsequiant als prejudicis de W. von Wartburg, va suposar més tard (*VRom.* v, 162) que fos un cas primerenc de toscanisme, i li ho podríem admetre si es tractés d'un terme de civilització, però això sembla insostenible tractant-se d'una partícula. En fi tenim el roms. *incà* «dès, encore, déjà»: *incà o datà* «encore une fois», 'una vegada més', *inca de la anul 1800* 'des de l'any 1800', *incà d'atunci* «dès alors, dès cette époque», *de mult timp incà sosise* «il était déjà arrivé depuis longtemps» (cf. els cpts. o deriv. *incalte*, *incaltea* id. format amb *alt* 'altre' i *incái*, *incaillea* 'almenys'). Com és sabut, en romanès el so de *in* és el resultat fonètic normal de tot AN.

El francès no va mancar sempre d'aquest mot, per més que els senyals externs semblin ser de menys vitalitat allà: amb un sentit com el català-occità hi trobem de vegades *ainc*: Godefroy (v, 599c) en cita 8 exs. en textos dels Ss. XII-XIII, dos ja en Wace (mj. S. XII), Gauthier de Coincy, etc. És veritat que manca en els textos més clàssics del francès antic, puix que no apareix en el *Roland* i potser mai en autors com Chrétien, Marie de France, etc.,³ però això, en gran part almenys, s'explicarà per la confusió que fan molts filòlegs (el mateix Godefroy) i que aviat devia produir-se en els parlants entre *anc* i *ainz* 'abans, al contrari', confusió complicada per la proximitat fònica entre les nasals franceses *ō* i *ā* que conduïa a la contaminació amb *onc*, *onque(s)* UNQUAM 'mai', i finalment a una superposició completa entre el nostre mot i ANTE i UNQUAM (com la que fa Godefroy almenys amb aquest i en part amb l'altre) i això havia de resultar fatal per a la vida de *anc* en francès.

En la mateixa forma *ainc* tenim el resultat de la barreja creixent amb *ainz* ANTE, car en el nostre no seria d'esperar en fonètica normal que la *a*, en síl·laba travada, s'hagués diftongat. I realment la forma *anc* que havíem d'esperar en francès mateix (i sembla que va persistir en parlars del Berry, segons cita del FEW) es troba també en algun text (de c. al S. XIII): segons God. un cop en *Parise la Duchesse*, en una *Vie de Sainte Catherine* i un parell d'exs. en la de *Ste. Eu phrosyne*. Sobretot, però, el trobem dues vegades en un text tan arcaic com la *Vie de Saint Léger* (S. x): «ambas lawras li fai talier, / *hanc* la lingua, que aut inqueu / cum si l'aut toth vituperét», traduint «íncidere linguam labiaque praecepit» (v. 158, estr. 27), «la labia li restaurat: / si cum des anz Deu pres laudier, / et *hanc* en aut merci si grand: / potlier lo fist si cum des anz» (v. 183, estr. 31); o sigui: 'li fa tallar tots dos llavis i encara (i també) la llengua', 'i encara en va rebre una gràcia tan grossa' (veg. Förster-Koschwitz, *Afrz. Übungsbuch*, p. 87). És a dir que en el francès arxi-primitiu del S. x sonava *anc*, com en cat.-oc. però amb el sentit de 'encara, també' propi de l'italià. Segurament, doncs, si en el Nord de França el mot caigué en desús, o en forta decadència, abans que en català i en llengua d'oc és degut a la